

Jsou organismy invazní, nebo invazivní?

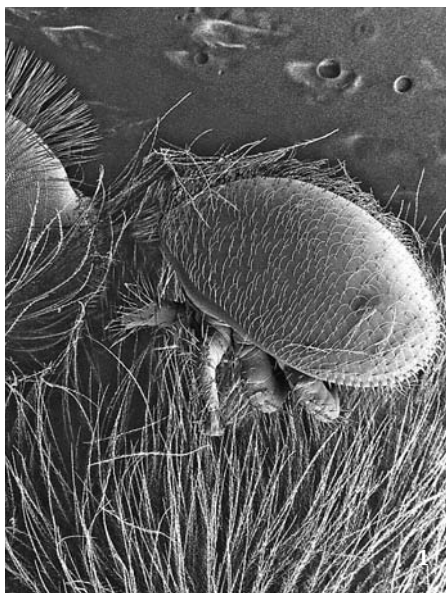
První jazykový koutek letošního ročníku *Živy* (2018, 1: XIV) byl zaměřen na psaní s a z ve zdomácnělých přejatých slovech. Uvedená doporučení by se mohla „prověřit“ i na slovním spojení invazní organismy, které je ústředním tématem tohoto čísla. Nezůstaneme ale jen u pravopisu.

Podstatné jméno *organismus*, jedno ze slov odvozených ze substantiva *órgan*, je řeckého původu: *órganon* s významem nástroj, nářadí, dílo souvisí s výrazem *érgon* – dílo, práce. Český etymologický slovník uvádí stejné východisko i u slov dnes významově vzdálených, a to *orgie* (řecké *órgio* znamenalo obřad, bohoslužba, latinské *orgia* pak mělo význam tajný noční obřad na počest boha *Bakcha*), *varhany* (středolatinšské *organum* mohlo označovat jak hudební nástroj, tak ústrojí), *energie* (k základu *érgon* je připojena předpona *en-* naznačující význam uvnitř, v; a řecké *energēs*, *energós* znamenalo činný, pracující, výkonný).

Slovo *órgan* má v dnešní češtině několik různých významů. V *Živě* se setkáváme s kontexty jako např. vegetativní orgány vodních rostlin, vliv periferních orgánů na ústřední nervstvo, smyslové orgány chvostoků, asimilační orgány jehličnanů apod., v nichž má výraz *órgan* význam popsaný v Novém akademickém slovníku cizích slov (NASCS, Academia, Praha 2005) takto: „ústroj mnohobuněčných organismů, část těla specializovaná k vykonávání určité funkce, ústrojí“. Vedle toho se tímto slovem běžně označuje „osoba pověřená výkonnou mocí“ (bezpečnostní orgán, dozorcí orgán), tvarem množného čísla orgány pak „instituce, sbor, korporace s patřičnou pravomocí, která něco řídí, o něco pečuje apod.“ (straničké nebo zastupitelské orgány, aktivita orgánů státní ochrany přírody, orgány činné v trestním řízení, statutární orgány firem). Rovněž se tak pojmenovávají „noviny a časopisy hospodářské nebo politické organizace“ (Národní noviny byly tiskovým orgánem liberální strany; tvrdil to list *As-Saura*, který je tiskovým orgánem vládní strany *Baas*).

Rozličné významy může vyjadřovat i výraz *organismus*. Ať ho užijeme v kterémkoli z nich – tedy pro označení živého tvora, jedince, základní jednotky živé přírody, nebo souboru orgánů, ústrojí, či uspořádané a účelně složené celku a uzpůsobeného k určitým funkcím – píšeme ho se *-s-*, protože patří ke sloům s příponou *-ismus*, kterou sice vyslovujeme [izmus], ale u nichž je podle platných Pravidel českého pravopisu za základní považován zápis *-ismus*. Další slova odvozená od substantiva *órgan* dnes píšeme v souladu s výslovností se *-z-*: organizovat, organizace, organizátor(ka), organizační. Zápis *organisovat*, *organisace* apod. je sice také možný, ale rozhodně ho nelze v dnešních textech považovat za stylově neutrální.

V souladu s výslovností píšeme i výrazy *invaze*, *invazní*, jejichž východiskem

1 Mezi obávané invazní organismy se i v České republice zařadil kleštěk zhoubný (syn. kleštěk včelí, *Varroa destructor*), který parazituje na včele medonosné (*Apis mellifera*) a způsobuje úhyny včelstev. K celosvětovému rozšíření tohoto roztoče došlo teprve v posledních 30 letech. Převzato z Wikimedia Commons, v souladu s podmínkami použití

je pozdnělatinské *invásiō* související se slovem *invadādere* – vpadnout, vniknout. Výraz je složený z předpony *in-* a slovesa *vādere* (jít, směřovat). Význam vpád, vniknutí se původně omezoval na vojenské prostředí, dnes se slovo užívá i v oblasti biologie a ekologie. NASCS definuje *invazi* jako překvapivý, násilný, hromadný vpád (zpravidla vojenský na cizí území), vniknutí; přeneseně rychlé rozšíření něčeho, např. vniknutí velkého množství bakterií do organismu; proniknutí parazita do těla hostitele; a ve významu používaném v ekologii jako náhlé (trvalé nebo dočasné) osídlení nového území větším počtem jedinců určitého druhu.

Starší slovníky zachycují pouze přídavné jméno *invazní*, nověji se prosadilo též adjektivum *invazivní*. V praxi se leckdy užívají ve stejném kontextu, např. *invazivní* druhy představují vážné ohrožení biodiverzity a přírodních zdrojů – *invazní* druhy rostlin a živočichů představují vážnou hrozbu pro přírodní lokality po celém světě. Podívejme se proto na obě slova detailněji a pokusme se odpovědět na otázku, zda jde o libovolně zaměnitelná synonyma, nebo zda je mezi nimi nějaký rozdíl.

Všeobecně vztahová přídavná jména odvozená z podstatných jmen (relační desubstantivní adjektiva) pojmenovávají různé typy příznaků, vlastností v širokém slova smyslu (vztahující se k něčemu, týkající se něčeho), představují produktivní část běžné i odborné slovní zásoby češti-

ny. K některým základům cizího původu se tvoří dvě přídavná jména, v rámci přípony *-ní* lze vydělit podtyp s příponou *-ivní*. Podoby zakončené na *-ivní*, ovlivněné obvykle angličtinou, se někdy prosazují vedle zažitého přídavného jména na *-(č)ní* jako synonymní varianta bez jakéhokoli významového odlišení, rozdíl je jen ve frekvenci. To platí např. pro dvojice *inovativní/innovativní* (přístup, strategie, projekt, technologie), *edukační/edukativní* (centrum, program, hračka, materiály nebo aktivity).

Obvykle se však jednotlivé přípony využívají k významovému rozlišení a signalizují přehodnocování relačních adjektiv v jakostní. Dvojice přídavných jmen pak může být synonymní třeba jen v některém slovním spojení, v jiných kontextech si konkurují. Toto rozlišení souvisí s tím, že už výchozí podstatné jméno vyjadřuje různé významy, případně existuje další přejatý výraz se stejným základem, od něhož se adjektivum odvodí. Přídavné jméno nevyjadřuje jen prostý vztah k dané entitě, ale získává hodnotící význam. Např. ke slovu *komunikace* tvoříme jak adjektivum *komunikační*, označující nejširší obecný vztah (např. řeč je komunikační prostředek, komunikační technologie, strategie, dovednosti), tak *komunikativní*, které nese význam zprostředkovací, dorozumivací, sdělovací, sdělný (komunikativní funkce řeči, komunikativní člověk). Proto se vedle výrazu *komunikace* v jazyce zabydlel i výraz *komunikativnost*. Obdobně máme *konstrukci* a *konstruktivnost* – *konstrukční* a *konstruktivní*; *spekulaci* a *spekulativnost* – *spekulační* a *spekulativní*; *operaci* a *operativnost* – *operační* a *operativní*. Hranice mezi významovými odstíny může být někdy zastřená, jindy výraznější. Pokud rozdílné podoby označují rozdílné skutečnosti, jsou výrazy snadno odlišitelné. Pro uživatele nebývá problém rozlišit relační a relační, protože rozdíl mezi *relací* a *relativitou* je zřetelný; obdobně *bezproblémová* je dvojice *konzervační* (od *konzervace*) a *konzervativní* (od *konzervativnost*).

Vrátíme-li se k adjektivům *invazní* a *invazivní*, vidíme, že obě určitým způsobem souvisejí se slovem *invaze*. Jejich užití se však váže na rozdílná odvětví. Vedle významu *vpád* v kontextu vojenského konfliktu se pro *invazi* užitou jako biologický nebo ekologický termín vžil označení *invaznost*, v medicíně se prosadil termín *invazivita*. Ta je v NASCS definována jako schopnost (mikro)organismů pronikat do tkání hostitele a poškozovat jeho životní funkce. Odvozené přídavné jméno *invazivní* se ustálilo jako lékařský termín znamenající buď pronikající, šířící se do okolního vaziva (*invazivní nádor*, *meningokokové invazivní onemocnění*), nebo narušující vazivo (*invazivní kardiologie*, (ne)invazivní zobrazovací metody). Máme-li na mysli osídlení území větším počtem jedinců určitého druhu nebo druh na daném území nepůvodní, zavlečený, který se šíří a vytlačuje původní druhy, pak je vhodné volit výraz *invazní*: *invazní organismy*, *invazní druhy*, *invazní rostliny*.

Použitou literaturu uvádíme na webové stránce *Živy*.